

ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

В статті обґрунтовано актуальність аналізу типології регіонів в Україні, розглянуто різні підходи вивчення даної проблеми вітчизняними та зарубіжними ученими, визначено головні напрями цих робіт. Загальний аналіз типології регіонів дозволив порушити питання про необхідність типології регіонів в Україні та визначити основні напрями подальших досліджень.

Valentina Oliynik. A problem of tipologii of regions is in Ukraine. *In the article actuality of analysis of tipologii of regions is in Ukraine, different approaches of study of this problem are considered by domestic and foreign scientists, certainly main these work assignments. The global analysis of tipologii of regions allowed to affect a question about the necessity of tipologii of regions in Ukraine and to define basic directions of subsequent researches.*

Прояв диспропорцій соціально-економічного розвитку на всіх рівнях світового господарства потребує вироблення і реалізації цілеспрямованої регіональної політики, державних регіональних програм, постійного моніторингу соціально-економічного стану, що в свою чергу вимагає розробки підходів, щодо визначення різних типів регіонів. Не меншу увагу привертає до себе питання систематики проблемних регіонів, яка на даний час є мало розробленою. Значимість даного питання в Україні показує вихід Закону «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.) та Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" (2009 р.). Крім того дане направлення отримало розвиток в працях вітчизняних учених М. Барановського, Б. Данилишина, М. Дацишина, Ф. Заставного, М. Карліна, В. Коломийчука, І. Прокопи, О. Попової, Л. Шепотько та інших.

Незважаючи на існуючу нормативно-правову базу, значні напрацювання учених, питання систематики та типології регіонів в Україні достатньо не розроблено. Метою статті є розгляд, аналіз, оцінка зарубіжних та вітчизняних класифікацій регіонів.

В зарубіжній літературі, з погляду диференціації розвитку регіонів, спочатку було виділено відсталі райони, тобто, «райони, в яких рівень життя такий низький, що вони не в змозі самостійно почати процес розвитку, оскільки через відсутність необхідних капіталів, вони знаходяться в замкнутому колі злиднів.» [8]. Через низку історичних, економічних, географічних та інших причин була сформована певна соціально-економічна структура, яка в результаті не виправдала себе і призвела до відсталості району. Головним показником був рівень доходів на душу населення у порівнянні з іншими районами країни та по відношенню до середнього національного доходу в цілому по країні. Іншим, не менш важливим, критерієм визначення відсталості району деякі науковці називали рівень безробіття.

Згодом німецький економіст Е. Дітріх ввів поняття «проблемний район» (ПР), це район, в якому склалися особливо напружені умови в різних сферах суспільного життя [13]. В практику територіального регулювання даний термін було введено в середині 1980-х років [9, С. 25]. Дослідження (періоду 19-20 ст.) західноєвропейських економістів дозволили виділити такі типи проблемних районів:

1. Райони, які в результаті структурних перетворень в економіці країни, характеризуються застоєм в галузях промисловості. Це промислово відсталі або депресивні райони з розвинутою промисловою інфраструктурою, кваліфікованими трудовими ресурсами.
2. Аграрні райони, які не мають можливостей для створення промислового виробництва. В районах відсутня промислова інфраструктура, відповідно підготовлені трудові ресурси, недостатній житловий та культурний резерв.

Досить часто в наукових роботах з дослідження регіональних проблем використовується поняття слаборозвинений район, як синонім відсталого, та його класифікація. Серед відсталих районів виділяють такі:

- периферійні райони;
- слаборозвинені сільськогосподарські райони;
- райони промислового застою (депресивні);
- вироблені гірничорудні райони;
- ізольовані гірські райони;
- депресивні території уздовж політичних кордонів [8, С.63].

Існують інші більш детальні класифікації проблемних районів. Перелічені категорії районів характеризуються певними труднощами в своєму розвитку. Наприклад, освоєння та розміщення промисловості в периферійних районах пов'язано з труднощами через їх віддаленість від основних транспортних та промислових центрів. Слаборозвинені сільськогосподарські райони не мають можливості для модернізації інтенсифікації сільського господарства. Депресивні райони потребують реконверсії промисловості, оновлення основних її фондів.

Вагомий внесок з питань типологізації проблемних регіонів належить російським ученим. Однак і дотепер існують різні класифікації ПР, в основному, увага науковців зосереджена на аналізі економічних аспектів розвитку, але з кожним роком соціальні, демографічні питання починають брати перед в даних дослідженнях.

Російські учені М.К. Бандман, Г.М. Лаппо, Я.Г. Машбіц дають визначення категорії ПР. ПР – «це особливий елемент територіальної структури господарства країни, просторової організації її суспільного, соціально-політичного устрою»; та «ПР – це такий регіон, який не в змозі сам (без допомоги з боку держави, ззовні) вирішити свої проблеми, які загострюються». Останнє визначення подібне дефініції «депресивний регіон» можливо поясненням може стати те, що депресивні регіони є одним з типів ПР за класифікацією М.К. Бандмана, Г.М. Лаппо, Я.Г. Машбица [3]. Типологізацію регіонів автори проводять за показниками, які, на їх думку, здібні максимально показати стан ПР в цілому: ВВП на душу населення, на одиницю території, розмір доходів на сім'ю, природний приріст населення, рівень здоров'я та дитячої смертності. В міру вирішення проблем регіони можуть переходити з одного типу в інший.

Дослідженням ПР та їх класифікації присвячені роботи А.О. Полинєва, який стверджує, що головним об'єктом держави на регіональному рівні мають стати проблемні регіони. А.О. Полинєв доповнює своє визначення проблемного регіону певною конкретикою, що на концептуальному рівні дає можливість розмежувати регіони, вказати на їх завдання (конкурентноспроможність), визначити направленість регіональної політики держави. «Проблемний регіон – територія, яка в межах діючих загальноекономічних, правових умов та передумов не в змозі самостійно реалізувати свій конкурентний потенціал на вітчизняному та (чи) світовому ринках і тому потребує державної економічної (перш за все фінансової) підтримки» [10, С. 27].

До проблемних регіонів належать слаборозвинені, депресивні, відсталі, периферійні або прикордонні регіони. Слаборозвинені регіони – це регіони, які не мають конкурентних переваг в системі територіального розподілу праці і забезпечення на цій основі їх сталого економічного розвитку. Головним фактором виділення таких регіонів є вкрай низький загальний рівень їх розвитку.

Тісно з депресивними регіонами межують відсталі регіони. Виникає необхідність принципового їх розмежування. На відміну від відсталих депресивні регіони при сучасних відносно низьких параметрах господарської діяльності та рівні життя населення мають певну структуру економіки, в основному з

високою часткою промисловості, високий рівень економічного потенціалу, висококваліфіковані трудові ресурси, але з певних причин регіон втратив свої економічні позиції при сучасному розподілу праці

Крім того виділені периферійні регіони, які часто трактуються як прикордонні. Головною рисою таких регіонів є їх розміщення поза зоною економічної активності країни, в результаті цього спостерігається відносно низький рівень доходів населення, високий рівень безробіття, економіка має виражений дотаційних характер [10].

Період кінця 1980-х – 1990-х рр. можна вважати плідним з точки зору активності дослідження та осмислення сутності поняття, класифікації проблемних регіонів, що свідчить про складність та невирішеність зазначеної теми. На основі публікацій складено зведену таблицю (табл.1).

Таблиця 1

Проблемні регіони – визначення, типи, показники

Автор	Визначення ПР	Типи регіонів	Показники
Є.Є Лайзерович, С.В. Шліхтер [6]	ПР - тимчасові асоціації територій, які в якості єдиних просторів присутні на географічних картах, складених лише для певних часових періодів». Або «ПР - це територія, яка звернула на себе увагу в силу того, що існують проблеми рішення яких на даному етапі регіональної політики являється найбільш актуальним».		
Л.В. Смірнягін [11]		виділяє такі райони: з високим виробництвом і високим використанням, середні райони, райони-кредитори – з виробництвом вищим за використання та регіони-боржники, в яких використання вище за виробництва.	співвідношення душевого рівня виробленого та використаного національного прибутку
В.Я Любовний, Б.Т. Лагутенко [7]		Кризові, депресивні, самозабезпечуючі свій розвиток. За бюджетною забезпеченістю: регіони-«вампири», регіони – «реципієнти», регіони з рівним бюджетним сальдо, регіони –«донори»	Середньодушовий податковий прибуток
Л.В. Пархоменко [9]		відсталі, депресивні, відносно розвинені, кризові регіони: а) індустріальні та індустріально-аграрні, б) конверсійні, в) сировинні, г) імпортоорієнтовані.	ВРП, співвідношення рівня прибутку та витрат, обсяг експортно-імпортних операцій, показник обсягу виробництва промислової продукції, сільського господарства, проведених монтажних будівничих робіт, в т.ч. і на душу населення та інші показники, які

			характеризують хід економічних реформ.
А.Г. Гранберг [4]	ПР – регіон з властивим йому комплексом проблем рішення яких потребує від федеральних та територіальних органів влади використовувати диференційовані підходи для стимулювання економічної активності та надання державної підтримки.	Розвинені: а) високотехнологічні, б) сировинні; депресивні; слаборозвинені; особливі: а) нові прикордонні, б) екстремальні, в) кризові; нового освоєння; стратегічно промислові	
С.С. Арт болевський [1]		класифікація ПР на прикладі Західної Європи депресивні старопромислові райони, слаборозвинені райони, великі агломерації	

Аналіз даною таблиці свідчить, що увага учених звернена не лише на соціально-економічну, фінансову, територіальну диференціацію регіонів, також враховується економіко-географічне положення, рівень господарського освоєння території (географічні аспекти). Крім визначення поняття ПР автори пропонують свою класифікацію, обґрунтовують показники дослідження.

На жаль, в Україні на даний час не має достатньо ґрунтовних теоретичних, практичних напрацювань з типізації проблемних регіонів. Депресивні регіони розуміються як проблемні, до того ж, існуючі законодавчі акти не визначають відсталіх, слаборозвинених, кризових та інших регіонів. Водночас у наукових публікаціях все частіше обговорюється питання регіональної асиметричності та необхідності більш деталізованої класифікації, тому типізація регіонів - це необхідність викликана реаліями життя.

В Україні досить часто за показником ВРП на душу населення науковці виділяють декілька груп регіонів: «регіони-лідери», «регіони-локомотиви», «регіони-аутсайтери», «депресивні регіони» та інші.

Крім того, в групі депресивних регіонів, виникає внутрішня їх класифікація. Так М. Барановський за інтегральним показником депресивності виділив кризові, проблемні та відносно сприятливі райони [2].

На необхідність типологізації регіонів «причому з огляду на необхідність формування наукових підвалин державної допомоги депресивним і відсталим регіонам» наголошує В.М. Тарасевич [12]. Заслуговує на увагу ґрунтовна праця «Проблеми і шляхи розвитку депресивного регіону (на прикладі областей Поліського економічного району) за редакцією М.І. Карліна. З погляду регіональної економічної політики головними типами регіонів є: розвинуті, відсталі або слаборозвинені, депресивні, прикордонні.

Розвинуті (опорні) регіони це в основному старопромислові райони, агломерації, центри з високим докризовим рівнем індустріального розвитку, науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва. Дані райони зосереджують висококваліфіковані кадри, науково-дослідницькі, проектно-конструкторські заклади, значні промислово виробничі фонди. Серед даних регіонів виділяють високотехнологічні з наукомістким машинобудуванням, хімічною промисловістю (Київ, Харків) та сировинні, для яких характерно добування та виробництво первинної сировини (Донбас, Прикарпаття).

Депресивні регіони – це регіони, в яких виробничо-ресурсна база перейшла у фазу постійного спаду за відсутності нових стимулів розвитку, в яких темпи спаду виробництва, рівня життя... вищі за макрорегіональні, загальнодержавні

Важливу роль в гарантуванні безпеки і міжнародного співробітництва відіграють прикордонні регіони, які мають досить значний потенціал для інтеграційних процесів [5, С. 23-25].

Отже огляд наукових праць переконливо показує, що існують декілька класифікацій проблемних регіонів, кожна з яких має свої специфічні ознаки, обґрунтування.

В Україні на даний час не існує повної, загальноприйнятої типізації регіонів. Закон України визначає лише депресивні регіони. Тому більшість науковців класифікацію регіонів проводять за рівнем депресивності. Нерідко регіони Полісся відносять до відсталих або слаборозвинених. Дані розбіжності виникають в результаті синонімічності цих понять, в роботах деяких дослідників.

Таким чином в Україні необхідна типологізація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, чітка класифікація та визначення дефініцій проблемних регіонів, обґрунтування показників, розроблення відповідної методики.

Типологія регіонів дасть можливість диференційованого підходу органам влади до вибору необхідних заходів для стимулювання розвитку регіонів. Зазначені питання потребують більш детального вивчення та надають основу для подальшого наукового дослідження.

Література

1. Артболевский С.С. Выравнивание уровней социально-экономического развития регионов: возможности использования зарубежного опыта. Региональная социально-экономическая асимметрия и механизмы ее выравнивания. – М.: ИНСАН, 1998. – 40 с.
2. Барановський М. Депресивні аграрні території України: методичні підходи до ідентифікації, практичні результати // Економіка України. - 2006. - №11. – С.70-76.
3. Бандман М.К., Лаппо Г.М., Машбиц Я.Г. Проблемные регионы: понятие типе особенности // Известия РАН. – 1999, -№5 С. 5-11.
4. А.Г. Гранберг Государственно-территориальное устройство России (экономические и правовые основы. Научное издание под редакцией А.Г. Гранберга, В.В. Кистанова. Москва. Издательско-Консалтинговое Предприятие «ДеКА». - 2003. - 448 с
5. Карлін М.І. Проблеми і шляхи розвитку депресивного регіону на прикладі областей Поліського економічного району. Монографія – 2006. –332 с.
6. Лайзерович Е.Е., Шлихтер С.В. Проблемные регионы и проблемные районы, различие в подходах // Известия РАН. – 1999, №5. - С. 12-17.
7. Любовний В.Я., Лагутенко Б.Т. Федеральная экономическая политика по оздоровлению кризисных районов // Известия РАН. – 1999, №5. - С. 18-23.
8. Павлов Ю.М. «Региональная политика капиталистических государств» Изд. «Наука». - 1970. - 386 с.
9. ПархоменкоЛВ методология управления антикризисным развитием депрессивных регионов. Монографія Москва «Издательство Машиностроение -1». – 2003. - 291 с.
10. Полинсв А. О. «Межрегиональная экономическая дифференциация. Методология анализа и государственного регулирования. УРСС. Москва. - 2003. - 207с.
11. Смирнягин Л.В., Былов Г.В. О программной помощи депрессивным регионам // Регионология, - 1995, - №3 С. 12. Тарасевич В.М. До методології дослідження депресивних регіонів // Соціально-економічні дослідження в перехідний період Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації Зб.наук.пр. – 2005. - випуск 2, С. 470-478.
13. «Raumforschung und Raumordnung», 1964, №1, S.40.